

Wiesław Sztumski

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6353-7206>

Uniwersytet Śląski, Katowice

KILKA UWAG O ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONYM EDUKOSFERY W ŚWIETLE POSTULATÓW I FAKTÓW

*Nasz system edukacji, podobnie jak w wielu
innych krajach, jest słabo przystosowany do
wymogów współczesnego świata, a jeszcze
mniej do przyszłego.*

Streszczenie (abstrakt): Artykuł zawiera uwagi, jakie nasunęły się autorowi o rozwoju zrównoważonym edukosfery w naszym kraju i podobnych do niego. Punktem wyjścia jest „Agenda 2030”, w której sformułowano postulat podnoszenia jakości edukacji oraz cele, jakie zamierza się osiągnąć. Autor skupia uwagę na aliansie rozwoju zrównoważonego z edukacją, który z jednej strony polega na większym niż dotychczas nauczaniu o znaczeniu rozwoju zrównoważonego, a z drugiej strony, o wykorzystaniu edukacji do propagowania rozwoju zrównoważonego. Porównanie stanu postulowanego edukosfery ze stanem faktycznym prowadzi do wniosku o dużej i powiększającej się rozbieżności między nimi. A realizacja postulatów napotyka na coraz większe trudności w teraźniejszym coraz bardziej zagrożonym świecie, w którym przede wszystkim trzeba troszczyć się o przeżycie a nie o edukację.

Słowa kluczowe: edukosfera, rozwój zrównoważony, Agenda 2030, edukacja ekologiczna, edukacja na rzecz rozwoju zrównoważonego, kondycja edukosfery

A FEW REMARKS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SPHERE IN THE LIGHT OF POSTULATES AND FACTS

Abstract: The article contains the author's remarks about the sustainable development of the educational sphere in our country and similar ones. The starting point is the "Agenda 2030", in which the postulate of improving the quality of education and the goals to be achieved were formulated. The author focuses on the alliance between sustainable development and education, which on the one hand consists in teaching more than before about the importance of sustainable development, and on the other hand, on the use of education to promote sustainable development. Comparison of the postulated state of the educosphere with the actual state leads to the conclusion of a large and growing discrepancy between them. In addition, the implementation of the postulates encounters more and more difficulties in the present, more and more endangered world, in which, first of all, one has to care for survival and not for education.

Keywords: education sphere, sustainable development, Agenda 2030, ecological education, education for sustainable development, condition of the education sphere

1. Czym jest edukosfera?

Pojęcie edukosfery jest rozumiane na kilka sposobów w zależności od tego, kto, kiedy i w jakim celu i kontekście społecznym i kulturowym posługuje się nim. Najczęściej definiuje się ją jako subsystem środowiska społecznego, w którym realizowany jest proces nauczania i wychowania, jako kompleks behawioralnych zachowań i oczekiwań oraz specyficznych zadań zgrupowanych wokół edukacji albo jako zbiór kontekstów społecznych, fizycznych, psychologicznych i pedagogicznych, w których przebiegają procesy edukacyjne i które wpływają na uczenie się, wychowywanie, osiągnięcia i postawy uczniów lub wychowanków. W skład edukosfery wchodzi elementy podmiotowe (nauczyciele, rodzice, wychowawcy, uczniowie, wychowankowie, pracownicy administracji szkolnej oraz różni edukatorzy), elementy przedmiotowe (instytucje, placówki i organizacje oświatowe), warunki społeczne, ekonomiczne, polityczne, kulturowe, w jakich realizuje się edukacja oraz infrastruktura oświaty. Istotnym elementem edukosfery jest system edukacji, który obejmuje instytucje oświatowe i wychowawcze, organizację szkolnictwa, programy nauczania, metody, środki i cele nauczania oraz kadre nauczycielską. Edukosfera jest względnie autonomiczną subdziedziną systemu społecznego, która pozostaje w relacjach i oddziaływaniach wzajemnych z innymi subdziedzinami, ale najbardziej z gospodarką, polityką i ideologią.

2. O zrównoważonym rozwoju edukacji

Zrównoważony rozwój edukacji wychodzi z założenia o współzależności czynników społecznych, ekonomicznych i środowiskowych i uwzględnia ją w kontekście nauczania ogólnego i specjalistycznego. Następujące zasady są kluczowymi dla tego rozwoju:

1. Dostęp i równość. Zrównoważona edukacja promuje równy dostęp do edukacji, niezależnie od rasy, płci, statusu społeczno-ekonomicznego, pochodzenia etnicznego lub położenia geograficznego. Koncentruje się na zapewnianiu inkluzywności i zmniejszaniu dysproporcji występujących jeszcze tu i ówdzie.
2. Edukacja wysokiej jakości. Zrównoważona edukacja kładzie nacisk na zapewnienie wysokiej jakości edukacji, która wyposaża uczniów w niezbędną wiedzę, umiejętności i wartości. Chodzi to, by mogli oni aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa, przyczyniać się do jego zrównoważonego rozwoju i wieść w nim satysfakcjonujące życie.
3. Permanentne uczenie się. Zrównoważona edukacja uznaje, że uczenie się jest procesem trwającym nieprzerwanie w życiu człowieka i zachęca osoby w każdym wieku do ciągłego uczenia się. Wspiera formalne, pozaformalne i nieformalne organizacje w realizacji różnych potrzeb edukacyjnych ludzi w każdym wieku.
4. Świadomość ekologiczna. Zrównoważona edukacja promuje wzrost uświadomienia sobie aktualnych problemów ekologicznych. Dlatego sprzyja rozwojowi wiedzy o stanie środowiska i jego ochronie. Zachęca też do zachowań odpowiedzialnych za kondycję środowiska teraz i w przyszłości.
5. Włączanie zagadnień zrównoważonego rozwoju do programów nauczania i procesów uczenia się. Pomaga to w rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia, rozwiązywania

problemów i podejmowania decyzji w celu sprostania lokalnym i globalnym wyzwaniom związanym z rozwojem zrównoważonym.

6. Partnerstwo i współpraca. Sukces zrównoważonej edukacji wymaga współpracy między rządami, instytucjami edukacyjnymi, społecznościami, organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i innymi zainteresowanymi stronami. Dzięki temu można lepiej wykorzystywać zasoby wiedzy, dzielić się najlepszymi praktykami i promować innowacje w edukacji.

7. Rozwój zawodowy nauczycieli. Zrównoważony rozwój edukacji wymaga coraz większego inwestowania w rozwój zawodowy nauczycieli. Chodzi tu o wyposażenie nauczycieli w wiedzę, umiejętności i podejścia pedagogiczne, które pomagają im we włączaniu tematów zrównoważonego rozwoju do realizowanych przez nich przedmiotów nauczania.

8. Monitorowanie i ocena. Zrównoważona edukacja wymaga regularnego monitorowania i dokonywania ocen efektywności systemów i programów edukacyjnych.

Zrównoważony rozwój oświaty jest wieloaspektowy. Po pierwsze, można go między innymi rozpatrywać jako edukację o równowadze panującej w geobiosferze i socjosferze oraz między tymi sferami, jak i o równowadze między środowiskiem edukacyjnym a przyrodniczym, społecznym i kulturowym. A po drugie, jako edukację wspierającą propagowanie i implementację koncepcji rozwoju zrównoważonego.

2.1. Rozwój zrównoważony istotnym elementem edukacji

Edukacja o rozwoju zrównoważonym obejmuje edukację ekologiczną, globalną i międzykulturową oraz edukację na rzecz pokoju i na temat praw człowieka. Zadaniem jej jest przekazywanie wiedzy na temat złożonych relacji między środowiskiem przyrodniczym i społecznym a gospodarką, społeczeństwem i kulturą. Promuje ona myślenie krytyczne, umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów, myślenie interdyscyplinarne oraz kształcenie zdolności do współpracy. Edukacja dla rozwoju zrównoważonego jest wdrażana w różnych sektorach edukacji formalnej w szkołach, uczelniach wyższych i uniwersytetach oraz edukacji nieformalnej w instytucjach oświatowych, organizacjach pozarządowych i projektach społecznych. Podkreśla się znaczenie holistycznego aspektu tej edukacji, które uwzględnia zarówno aspekty poznawcze jak i praktyczne oraz emocjonalne. Cele edukacji o zrównoważonym rozwoju są różnorodne: promowanie świadomości ekologicznej, wzmocnianie pozycji jednostki w społeczeństwie, promowanie zrównoważonej konsumpcji i produkcji, poszanowanie różnorodności kulturowej, promowanie sprawiedliwości społecznej i wzmocnianie uczestnictwa w procesach demokratycznych.

W 2015 roku przywódcy 192 państw podpisali Uchwałę ONZ "Agenda 2030", w której sformułowano 17 celów zrównoważonego rozwoju świata, jakie powinno się osiągnąć do 2030 r. włącznie¹. Zapewnia ona kompleksowe podejmowanie działań zorientowanych na sprostanie najpilniejszym wyzwaniom współczesnego świata: likwidacji ubóstwa i nierówności, zapobieżeniu zmianie klimatu oraz powstrzymaniu degradacji środowiska. Cele

---

¹ Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. https://www.un.org/pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf.

te można osiągnąć dzięki implementacji idei rozwoju zrównoważonego w wyniku wspólnych wysiłków rządu, społeczeństwa obywatelskiego, sektora prywatnego i osób prywatnych wszystkich państw będących sygnatariuszami Agendy. Generalnie chodzi o to, by zbudować zrównoważoną przyszłość dla wszystkich ludzi na świecie.

W czwartym celu pisze się o zagwarantowaniu wszystkim wysokiej jakości inkluzywnej i sprawiedliwej edukacji oraz o promowanie możliwości uczenia się przez całe życie. Zawiera on „umożliwienie edukacji nieodpłatnej i sprawiedliwej dla dziewcząt oraz chłopców (podstawowej, a także ponadpodstawowej). W tym zakresie mieści się też poprawa jakości kształcenia w placówkach już istniejących oraz sprawienie, aby były one bardziej inkluzywne”².

Nota bene, po ośmiu latach z przykrością trzeba stwierdzić, że każdy z tych celów pozostał tylko na papierze i nie wiadomo, kiedy zostanie osiągnięty i w jakim stopniu. A wiele teraźniejszych wydarzeń wskazuje na to, że realizacja ich schodzi na dalszy plan i coraz bardziej oddala się w czasie.

Również w Polsce podjęto odpowiednie działania na rzecz realizacji celów edukacji o zrównoważonym rozwoju, takie jak:

1. Włączenie zagadnień zrównoważonego rozwoju do programów nauczania różnych przedmiotów w szkołach podstawowych i średnich. W tym celu wprowadza się treści związane z ochroną środowiska, troską o zdrowie, tolerancją, równością płci itp.
2. Zachęcanie szkół do uczestnictwa w realizacji projektów i programów edukacyjnych na temat ochrony środowiska oraz do promowania zrównoważonego stylu życia.
3. Rozwijanie kompetencji społecznych i obywatelskich u uczniów dzięki programom promującym empatię, współpracę, odpowiedzialność społeczną i aktywne uczestnictwo w życiu publicznym.
4. Upowszechnianie współpracy szkół z organizacjami pozarządowymi, takimi jak fundacje i stowarzyszenia ekologiczne, dzięki czemu uczniowie mają możliwość uczestniczenia w warsztatach, projektach i działaniach praktycznych, które poszerzają ich wiedzę na temat zrównoważonego rozwoju.
5. Krzewienie postaw proekologicznych i kierowania się nimi w życiu codziennym u uczniów i społeczności szkolnej (m.in. segregacji śmieci, oszczędzania energii, dbałości o czystość środowiska i zachęcania do zrównoważonego stylu życia).
6. Równoważenie infrastruktury szkolnej w wyniku instalacji systemów fotowoltaicznych, odzyskiwania wody deszczowej i zagospodarowania terenów zielonych.

Edukacja jest zdobywaniem wiedzy, umiejętności, kompetencji i wartości etycznych, jakie są niezbędne do poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie. W zestawie umiejętności znajduje się między innymi zdolność do analizy, rozumowania i twórczego roz-

---

² A. Schabikowska, *Cele Zrównoważonego Rozwoju – 17 celów z Agendy ONZ*, <https://www.exorigo-upos.pl/blog/cele-zrownowazonego-rozwoju/3> maja 2020.

wiązywania problemów, jakie pojawiają się we współczesnym świecie. Jest też sztuką myślenia konstruktywnego, krytycznego oraz kreatywnego, które wykracza poza ograniczenia narzucane przez utarte paradygmaty, schematy i algorytmy. Te umiejętności rozwija się i doskonali w trakcie uczenia się w szkołach i pracy w zakładach, a więc na podstawie teorii i praktyki. W ich kształtowaniu znacząco pomaga edukacja ekologiczna.

2.2. Myślenie kreatywne

Myślenie kreatywne jest umiejętnością generowania oryginalnych i innowacyjnych pomysłów oraz podejścia do rozwiązywania problemów. Obejmuje to zdolność do myślenia poza ustalonymi ramami, tworzenia nowych połączeń i kombinacji oraz eksplorowania nietypowych perspektyw.

Myślenie kreatywne jest procesem, w którym mózg generuje nowe pomysły, rozwiązania lub podejścia w sposób oryginalny, innowacyjny i nieszablonowy. Jest umiejętnością, którą każdy może rozwijać i wykorzystywać w różnych aspektach życia, zarówno w pracy, jak i w życiu codziennym. Oto kilka kluczowych cech myślenia kreatywnego:

1. Elastyczność myślenia: Człowiek kreatywny jest zdolny do zmiany perspektyw, myślenia poza utartymi schematami i szukania alternatywnych rozwiązań.
2. Łączenie różnych dziedzin: Kreatywność bierze się z połączenia idei lub rozwiązań z różnych obszarów życia. W ten sposób tworzy się nowe połączenia i wzorce.
3. Pozwalanie sobie na błędy: Istotne jest, aby akceptować możliwość popełnienia błędów w procesach myślenia i eksperymentowania, co może prowadzić do odkryć i innowacji.
4. Myślenie asocjacyjne: Szukanie nieoczekiwanymi powiązań między zjawiskami prowadzi do twórczych pomysłów.
5. Zadawanie pytań: Kluczowe jest stawianie pytań "Dlaczego?", "A co, jeśli?" i "Co się stanie, gdy...?". Sprzyjają one otwieraniu się na różne możliwości.
6. Mapowanie myśli: Wykorzystywanie *mind maps* lub diagramów do zobrazowania relacji między różnymi ideami i pojęciami pomaga w odkrywaniu nowych połączeń.
7. Czynna obserwacja: Uważne przyglądanie się otaczającemu środowisku, obserwowanie ludzi i zjawisk dostarcza inspiracji i ciekawych pomysłów.
8. Spędzanie czasu na twórczych działaniach: Regularne angażowanie się w działania artystyczne, pisarskie, muzyczne lub inne dziedziny, które wymagają wyobraźni, pomaga kształtować myślenie kreatywne.
9. Współpraca: Dzielenie się swoimi pomysłami i współpraca z innymi osobami prowadzi do synergii i inspirowania się nawzajem.
10. Otwartość na zmiany: Bycie gotowym na zmiany i adaptację nowych podejść prowadzi do odkrywania rozwiązań innowacyjnych.

Trzeba jednak pamiętać, że każdy człowiek ma swój własny styl myślenia kreatywnego. Dlatego ważne jest, aby odkryć swoje metody, które najlepiej pasują do własnej osobowo-

ści. Regularne ćwiczenie myślenia kreatywnego pozwala rozwijać tę umiejętność i przynosi satysfakcję z odkrywania nowych sposobów rozwiązywania problemów i z tworzenia czegoś nowego.

Oto kilka wskazówek, które mogą pomóc w rozwijaniu myślenia kreatywnego:

1. **Poznawaj różnorodne dziedziny:** Zdobądź szeroką wiedzę i eksploruj różne dziedziny, takie jak sztuka, nauka, literatura czy technologia. Wprowadzając różnorodność do swojego świata, masz większą szansę na wygenerowanie unikalnych połączeń między różnymi dziedzinami.
2. **Zachowuj otwarty umysł:** Staraj się unikać sztywnych myślenia i utartych schematów. Bądź gotów rozważać nowe pomysły i podejścia, nawet jeśli wydają się niestandardowe czy nieoczywiste.
3. **Połącz różne perspektywy:** Poszukuj różnych perspektyw, zarówno wewnętrznych (swoich własnych) jak i zewnętrznych (innych osób). Często inspiracja do kreatywnych rozwiązań pochodzi z połączenia różnych punktów widzenia.
4. **Ćwicz twórcze myślenie:** Zadawaj sobie pytania, które prowokują myślenie i wymagają nietypowych odpowiedzi. Możesz również angażować się w zadania, takie jak pisane ćwiczenia twórcze, rozwiązywanie łamigłówek czy ćwiczenia na wyobraźnię.
5. **Znajdź czas na refleksję i wyciszenie:** Czasami najlepsze pomysły przychodzą wtedy, gdy ma się czas na spokojne przemyślenie i skupienie się. Znajdź dla siebie czas na refleksję, medytację lub po prostu na relaksujące zajęcia, które pozwolą twojemu umysłowi swobodnie tworzyć.
6. **Bądź otwarty na ryzyko i eksperymenty:** Kreatywność często wymaga odwagi do próbowania nowych rzeczy i podejmowania ryzyka. Nie bój się porażki i eksperymentuj z różnymi pomysłami. Czasami nawet z pozoru nieudane próby mogą prowadzić do cennych odkryć.

Pamiętaj, że kreatywność jest umiejętnością, którą można rozwijać poprzez regularne ćwiczenia i wyzwania intelektualne

2.3. Edukacja na rzecz implementacji rozwoju zrównoważonego

Na Konferencji ONZ ds. Środowiska w Rio de Janeiro w 1992 roku pojawił się pomysł, żeby edukację wykorzystać do upowszechniania i implementacji koncepcji rozwoju zrównoważonego we wszystkich sferach rzeczywistości społecznej. Wkrótce potem narodziła się idea włączenia edukacji do działań mających na celu implementację koncepcji rozwoju zrównoważonego. Nazwano ją „edukacją na rzecz rozwoju zrównoważonego”. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju zdefiniowano jako „edukację, która pozwala każdemu człowiekowi zdobyć wiedzę, umiejętności, postawy i wartości niezbędne do kształtowania zrównoważonej przyszłości”³. Uznano, że do rozwiązywania globalnych problemów środowiskowych i rozwojowych niezbędny jest szeroki udział społeczeństwa wysoko wyedu-

³ *What is Education for Sustainable Development?*, <https://www.plymouth.ac.uk > sustainability > e; 2014>.

kowanego w dziedzinie ekologii. Stwierdzono także, że edukacja będąc kluczowym narzędziem promocji zrównoważonego rozwoju może znacząco pomóc w aktywnej i odpowiedzialnej budowie przyszłego zglobalizowanego i zrównoważonego świata.

W skład edukacji na rzecz rozwoju zrównoważonego wchodzi edukacja ekologiczna i sozologiczna, edukacja globalna i międzykulturowa, edukacja na rzecz pokoju oraz edukacja na temat praw człowieka. Zadaniem jej jest przekazywanie wiedzy o złożonych relacjach między środowiskiem przyrodniczym i społecznym a gospodarką, polityką i kulturą. Promuje ona umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów, kształtowanie zdolności do współpracy oraz myślenie krytyczne, interdyscyplinarne, holistyczne i perspektywne. Tak więc edukacja na rzecz rozwoju zrównoważonego jest edukacją dla przyszłości, na podstawie której da się lepiej przewidywać przyszłe wydarzenia, odpowiednio przygotowywać się do nich i zapobiegać zjawiskom i procesom niepożądanym oraz uwzględnić je w planowaniu i podejmowaniu decyzji.

Edukacja na rzecz rozwoju zrównoważonego jest wdrażana w różnych sektorach edukacji formalnej w szkołach i uczelniach wyższych oraz edukacji nieformalnej w innych instytucjach oświatowych, organizacjach pozarządowych i projektach społecznych.

Edukacja dwudziestego wieku w niewielkim stopniu przydaje się do tego, by można było sprostać największym wyzwaniom teraźniejszym i przyszłym, które są konsekwencją dotychczasowego rozwoju niezrównoważonego lub zrównoważonego jeszcze w stopniu niedostatecznym. Nie wyposaża ludzi w wystarczającym stopniu w wiedzę, umiejętności i kompetencje niezbędne do likwidacji kryzysów ekologicznych i społecznych, takich jak na przykład globalne ocieplenie, wymieranie gatunków, głód, ubóstwo, globalne nierówności ekonomiczne i wojny. Tym bardziej, że edukosfera ulega coraz szybszej degradacji⁴. Dlatego trzeba niezwłocznie dokonać transformacji dotychczasowej edukacji w edukację jeszcze bardziej proekologiczną – w eko-edukację, ufundowaną na wiedzy o środowisku przyrodniczym i społecznym oraz w sozo-edukację, ufundowaną na wiedzy o ochronie środowiska przyrodniczego i społecznego. W tej transformacji istotną rolę odgrywa edukacja na rzecz rozwoju zrównoważonego.

Koncepcja na rzecz rozwoju zrównoważonego ma oparcie w ekofilozofii i sozofilozofii. Znajdują się w niej między innymi elementy „environmentalizmu filozoficznego”, który jest zainicjowaną przeze mnie wersją ekofilozofii⁵. Głosi on ekocentryzm, biocentryzm, troskę o środowisko życia, rewerencję dla życia wszystkich istot, myślenie perspektywne, racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi i intelektualnymi, tolerancję, empatię, synergiczną kooperację na rzecz dobra wspólnego, nieantagonistyczny rozwój społeczny, zachowanie pokoju na świecie oraz troskę o przetrwanie gatunku ludzkiego⁶.

Edukacja na rzecz rozwoju zrównoważonego obejmuje wiele koncepcji edukacyjnych, takich jak na przykład edukację ekologiczną, polityczną, globalną, na rzecz zachowania pokoju, międzykulturową oraz zdrowotną. Jest ona adresowana nie tylko do dzieci

⁴ W. Sztumski, *Pustoszenie edukosfery*, „Sprawy Nauki” 2015, nr 2.

⁵ W. Sztumski, *Environmentalizm i cywilizacja życia*, Res-Type, Katowice, 1997.

⁶ W. Sztumski, *Różne oblicza ekofilozofii*, „Sprawy Nauki” 2020, nr 10.

i młodzieży, ale też do dorosłych, głównie do polityków, biznesmenów i finansistów, wpływających w dużym stopniu na losy świata.

Ogólnym celem tej edukacji jest kształtowanie umiejętności i kompetencji, umożliwiających podejmowanie stosownych decyzji i konkretnych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz zachęcenie ludzi do zaangażowania się w budowę bardziej zrównoważonego świata. Mieszczą się w nim następujące cele konkretne:

- Uwzględnianie perspektywy lokalnej i globalnej w realizacji 17 celów zrównoważonego rozwoju, zapisanych w Agendzie 2030.
- Umożliwienie rozwoju na różnych poziomach edukacji.
- Holistyczne ujmowanie problemów.
- Zdobywanie nowej wiedzy, zaangażowanie emocjonalne i działanie na rzecz implementacji rozwoju zrównoważonego.
- Uczenie się na trzech poziomach: poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym, czyli angażowanie głowy, serca i rąk.
- Kształtowanie odpowiedzialności za teraźniejszą i przyszłą kondycję swojego lokalnego środowiska i ogólnoludzkiego środowiska globalnego.
- Stosowanie w życiu tego, czego nauczono się o zrównoważonym rozwoju.
- Rozwijanie kompetencji kreatywnych – otwartości na świat, gotowości do akceptacji nowych perspektyw, okazywania empatii, radzenia sobie z ryzykiem, niepewnością i sprzecznościami, motywowania siebie i innych do podejmowania konkretnych działań w odpowiedzi na wyzwania, jakie niesie ze sobą rozwój zrównoważony.
- Promowanie świadomości ekologicznej, w konsekwencji czego „Homo consumens” – produkt ideologii konsumpcjonizmu – przekształci się w „Homo ecologicus”, dla którego najwyższą wartością jest przetrwanie naszej planety i ludzkości.
- Wzmacnianie pozycji jednostki w społeczeństwie niby-demokratycznym.
- Promowanie zrównoważonej konsumpcji i produkcji.
- Poszanowanie różnorodności kulturowej, co jest szczególnie ważne w czasach masowej transmigracji ludności.
- Promowanie sprawiedliwości społecznej.
- Wzmacnianie uczestnictwa obywateli w procesach demokratyzacji.
- Systemy edukacyjne powinny kształtować wartości społeczne, takie jak równość, tolerancja, szacunek dla różnic kulturowych i poszanowanie praw człowieka. Promowanie ich w szkołach przyczynia się do budowania społeczeństwa opartego na zrównoważonym rozwoju i wspierającego dobre relacje między jednostkami.
- Edukacja powinna wpiierać rozwój ekonomiczny oparty na zrównoważonym wykorzystywaniu zasobów i tworzeniu ekonomicznie zdrowych społeczności. Programy

nauczania mają obejmować kwestie związane z przedsiębiorczością, innowacjami społecznymi i odpowiedzialnym zarządzaniem zasobami.

- Zrównoważony rozwój edukacji powinien promować inkluzję społeczną, która gwarantuje, że nikogo nie pomija się w systemie edukacji i że uwzględnia się potrzeby i perspektywy rozwojowe wszystkich grup społecznych, w tym niepełnosprawnych, mniejszości etnicznych, LBGT i osób z ubogich rodzin.

3. Faktyczna kondycja edukosfery

Rzeczywisty stan środowiska edukacyjnego odbiega do tego, co postuluje się w Agendzie 2030, która nie uwzględnia specyfiki edukosfery w poszczególnych krajach, wynikającej z uwarunkowań społecznych, historycznych i kulturowych. Edukosfera jest subdziedziną systemu społecznego, będącą w odpowiednich relacjach i oddziaływaniach wzajemnych z innymi subdziedzinami tego systemu. Najbardziej związana jest z gospodarką, polityką i ideologią. Jeśli w tych sferach występują perturbacje lub patologie, to niemal natychmiast znajdują one odzwierciedlenie w edukosferze.

W 2023 r. opublikowano drugi „Raport o stanie edukacji w Polsce”, w którym ukazano, w jakim stopniu udało się zrealizować cele Agendy 2030 do 2022 r.⁷

Oto kilka kluczowych punktów tego Raportu:

1. System edukacyjny: system ten obejmuje obowiązkową 8-letnią szkołę podstawową, 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią branżową szkołę pierwszego stopnia, 2-letnią branżową szkołę drugiego stopnia, 3-letnią szkołę specjalną przysposabiającą do pracy oraz szkołę policealną.
2. W szkołach podstawowych wprowadzono reformę edukacji, która ma na celu większe skoncentrowanie się na rozwijaniu umiejętności uczniów i kreatywności. W szkołach średnich dostępne są zarówno ogólnokształcące, jak i zawodowe odpowiednie programy nauczania.
3. Wyniki egzaminów: w ostatnich latach Polska odnotowała poprawę w wynikach egzaminów zewnętrznych, takich jak egzamin ósmoklasisty i egzamin maturalny. Jednak nadal istnieje wyraźna rozbieżność w wynikach między różnymi regionami kraju.
4. Inwestycje w edukację: rząd polski systematycznie zwiększa wydatki na edukację, starając się poprawić jakość nauczania i infrastrukturę szkół. Jednak nadal istnieje potrzeba dalszych inwestycji, szczególnie w obszarze przedszkoli i szkół w mniejszych miastach i obszarach wiejskich.
5. Nauczyciele: Polska stawia wysokie wymagania dotyczące kwalifikacji nauczycieli i oferuje programy rozwoju zawodowego. Niemniej jednak nadal istnieje wyzwanie związane z niedoborem nauczycieli, szczególnie w niektórych obszarach, takich jak przedmioty ścisłe i języki obce.

---

⁷ W pierwszym Raplocie z 2018 r. nie było niczego o edukacji.

6. Technologia w edukacji: w ostatnich latach Polska zwiększała swoje zaangażowanie w wykorzystanie technologii w edukacji. Programy informatyzacji szkół zostały wprowadzone, aby zapewnić dostęp do komputerów i Internetu dla uczniów i nauczycieli. Rozwija się także e-learning i zasoby cyfrowe w celu wspierania procesu nauczania.
7. Wyzwania: pomimo postępów, polski system edukacyjny stoi przed kilkoma wyzwaniami. Należą do nich różnice w jakości nauczania między szkołami miejskimi a wiejskimi, konieczność dalszego zwiększania dostępności do przedszkoli, walka z wczesnym porzucaniem nauki oraz konieczność dostosowania programów nauczania do potrzeb rynku pracy i nabywania nowych umiejętności⁸.

W tym Raporcie jest dużo stwierdzeń, co do prawdziwości których można mieć zastrzeżenia.

1) Napisano w nim: „Polska osiąga najlepsze wyniki w dostępie do wysokiej jakości edukacji” i równocześnie „Największym wyzwaniem dla Polski pozostaje dobra jakość edukacji.” To znaczy, że jest najlepszy dostęp do wysokiej jakości edukacji, której jeszcze nie ma. Coś nie tak. Zaś prawdą jest to, że jakość edukacji spada gwałtownie przede wszystkim wskutek umasowienia jej, celowego zaniżania kryteriów ocen oraz negatywnej selekcji do zawodu nauczycielskiego wskutek żenująco niskich uposażeń⁹. Jak można mówić o wysokiej jakości edukacji, kiedy celowo zaniża się wciąż kryteria ocen uczniów, nawet egzaminu dojrzałości. Teraz wystarczy odpowiedzieć poprawnie tylko na 30% pytań zawartych w kwestionariuszu, a i tak nie zdaje jeszcze 15% abiturientów.

2) Stwierdzono w nim, że „w Polsce przeprowadzono wiele inwestycji mających na celu modernizację infrastruktury szkolnej. Wiele szkół zostało wyremontowanych, wyposażonych w nowoczesne pomoce naukowe, a także wyposażono w dostęp do nowych technologii, takich jak komputery i Internet”. Prawdą jest, że coraz więcej szkół wyposaża się w komputery (nienowych generacji) i że uczniowie mają łatwy dostęp do Internetu. Natomiast gorzej jest z wyposażeniem w nowoczesne pomoce naukowe, na które większości szkół nie stać.

3) Jako osiągnięcie wymienia się w Raporcie wzrost poziomu edukacji w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Ma o tym świadczyć fakt, że wielu absolwentów polskich uczelni osiągnęło sukcesy w kraju i za granicą. To stwierdzenie jest fałszywe, gdyż poziom edukacji znacznie zmalał i nadal obniża się. Świadczy o tym coraz mniejsza wiedza i kompetencje absolwentów szkół podstawowych, średnich i wyższych. Nauczyciele szkół średnich narzekają na brak wiedzy z zakresu szkoły podstawowej, nauczyciele akademicy – na brak

---

⁸ Ministerstwo Rozwoju i Technologii, *Realizacja celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport 2023*.

⁹ Obecnie (23.02.2023) pensja początkującego nauczyciela, magistra) jest o 300 zł wyższa od pensji sprzątaczk lub woźnego w szkole (3360 zł brutto). Pensja nauczyciela początkującego wynosi 3690 zł brutto (2846 zł netto), nauczyciela mianowanego 3890 zł brutto (2982 zł netto), nauczyciela dyplomowanego 4550 zł (3432 zł netto). Dla porównania, w Niemczech początkujący nauczyciel zarabia od 3979 € do 4643 €, a po 26 latach pracy 5400 €.)

wiedzy z zakresu szkoły średniej, a pracodawcy – na brak kompetencji do wykonywania wyuczonego zawodu. Znacznie zmniejszyła się wartość dyplomów ukończenia szkół (matur, licencjatów, magisteriów, doktoratów i habilitacji). Złośliwi powiadają, że te dyplomy warte są tyle, ile kosztuje ich wydrukowanie, a w przyszłości będą jeszcze mniej warte. Zdewaluowały się również stopnie naukowe, zwłaszcza nadawane nie wiadomo za co politykom partii rządzącej.

Prawdą jest, że dostęp do szkół ma każdy, ale do przeciętnych, a nie do dobrych. Nie każdego stać na kształcenie się na wysokim poziomie, w renomowanych szkołach, zwłaszcza poza miejscem zamieszkania rodziców. Studenci, przede wszystkim niestacjonarni, radzą sobie w ten sposób, że pracują zarobkowo, często na pełnych etatach. Ale odbija się to negatywnie na ich wynikach kształcenia się i efektywności nauczania¹⁰. Wiedzą o tym nauczyciele akademicy, którzy mają zajęcia na studiach niestacjonarnych. Muszą oni zaliczać studentom swoje przedmioty nauczania z łaski – z litości albo żeby zapewnić uczelni odpowiedni nabór i nie doprowadzić do redukcji nauczycieli lub bankructwa uczelni. Innego wyboru sensownego nie mają. Wiedzą, że kilku niedouczonego absolwentów niewiele może zaszkodzić ogłupiałemu społeczeństwu, ale bardziej może zaszkodzić ich nauczycielom i szkołom. Obniżając wymagania świadomie przyczyniają się do zaniżania poziomu oświaty. W konsekwencji, w każdym kolejnym naborze na studia uczestniczą coraz gorsi kandydaci, ale za to bardziej roszczeniowi¹¹. Postawy roszczeniowe są w dużym stopniu skutkiem źle rozumianego wychowania bezstresowego, które wychowuje do łamania wszelkich norm współżycia społecznego (zakazów i nakazów) w myśl zasady „róbcie, co chcecie” – w domyśle: nie licząc się z nikim ani niczym. Skutkiem tego jest terroryzm dzieci i młodzieży, czyli ekstremalna forma pajdokracji. Ale o agresji dzieci i młodzieży w stosunku do dorosłych mówi się o wiele mniej niż o agresji dorosłych w stosunku do dzieci i młodzieży, chociaż jest jej coraz więcej.

Do spadku jakości edukacji przyczynia się ocena nauczycieli przez uczniów i studentów, która często jest niesprawiedliwa i decyduje o dalszej karierze nauczycieli. Wiadomo, że im bardziej wymagający nauczyciel, tym gorzej oceniany przez uczniów. W efekcie, zmusza się nauczycieli do zaniżania kryteriów zaliczania przedmiotów nauczania i uległości wobec uczniów.

W tym samym Raporcie przyznano się do porażek oświaty w Polsce. Wymieniono niskie wyniki w międzynarodowych rankingach edukacyjnych, istnienie pewnych nierówności w dostępie do edukacji dla osób mieszkających na obszarach wiejskich i w biedniejszych regionach oraz brak nauczycieli przedmiotów ścisłych.

Lista celów edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju zawiera między innymi wzmacnianie pozycji jednostki, poszanowanie różnorodności kulturowej, promowanie sprawiedliwości społecznej i wzmacnianie uczestnictwa w procesach demokratycznych.

---

¹⁰ W czasach, gdy studiowałem (1951-1956) i byłem na czwartym roku, dziekan pozwolił mi pracować jako nauczyciel fizyki w liceum ogólnokształcącym w maksymalnie dopuszczalnym wymiarze zaledwie 10 godzin tygodniowo. Pracowałem nielegalnie na pełnym etacie 18 godzin tygodniowo plus wychowawstwo klasy.

¹¹ W. Sztumski, *Kompetencje roszczenia*, „Sprawy Nauki” 2022, nr 12.

Jednak nie da się ich realizować w kraju demokratycznym z nazwy, a w istocie autorytarnym, gdzie powszechna jest niesprawiedliwość w konsekwencji upolitycznienia wymiaru sprawiedliwości, inwigiluje się obywateli, niszczy się opozycję, indoktrynuje się za pomocą reżimowych mediów oraz sprzyja się szerzeniu ksenofobii, nacjonalizmu i neofaszyzmu.

Prawdą jest, że pewna liczba absolwentów polskich uczelni, głównie przyrodników i techników, osiągnęła sukcesy za granicą, ale dzięki sobie, ponieważ byli ambitni, kreatywni i mieli tam wspaniałe warunki pracy – dobrych opiekunów, życzliwe zespoły badawcze oraz świetnie wyposażone laboratoria i biblioteki.

4) W Raporcie napisano: „Wprowadzono reformy mające na celu zapewnienie równego dostępu do edukacji dla osób z różnych środowisk społecznych, grup mniejszościowych i osób niepełnosprawnych.” Niestety, tych reform było tyle, ilu ministrów oświaty. Każdy z nich, zdarzało się, że rażąco niekompetentny, reformował oświatę na polecenie partii, rządu albo „po swojemu” z coraz gorszym skutkiem. Te reformy nie miały na celu poprawy istniejącego systemu oświaty, tylko odrzucenie go w całości. Nowych systemów nie zdążono wdrożyć do końca przed upływem kadencji ministrów. Wskutek tego były momenty nieciągłości w ich rozwoju edukacji ze szkodą dla uczniów i poziomu oświaty. A co gorsze, żaden z tych ministrów nie poniósł konsekwencji za bezmyślne niszczenie edukacji.

Pointa

Nasz system edukacji, jak w wielu podobnych krajach, jest słabo przystosowany do wymogów współczesnego świata, a jeszcze mniej do przyszłego. Nigdy wcześniej to nieprzystosowanie nie było tak duże jak teraz, w okresie formowania społeczeństwa wiedzy, kiedy edukacji przypisuje się rolę wiodącą i pokłada się w niej spore nadzieje na lepszą przyszłość. Największymi wadami tego systemu są: niespełnianie oczekiwań ze strony uczniów i studentów, niska efektywność pracy szkół (nauczania) oraz dysfunkcjonalność. Próby eksperymentowania i wdrażania pomysłów naprawczych nie udają się. Po pierwsze, dlatego, że zanim któryś z nich zdoła się zrealizować choćby częściowo, to już dezaktualizuje się w coraz szybciej zmieniającej się rzeczywistości społecznej. A po drugie, dlatego, że wielce ryzykowne jest eksperymentowanie na żywym i tak wrażliwym organizmie społecznym, jakim jest edukosfera.

W teraźniejszej edukosferze wzrasta podatność na wpływy wielu czynników zewnętrznych, patologia, erozja i degradacja. Pełno w niej konfliktów i sprzeczności wewnętrznych w relacjach między dziećmi a rodzicami, uczniami a nauczycielami, rodzicami a nauczycielami, nauczycielami a władzami oświatowymi oraz między wartościami i wzorcami wychowawczymi wdrażanymi w szkołach a lansowanymi przez mass media. Doszło już do tego, że media liczą się bardziej w kształtowaniu postaw, stylu bycia, sposobie wyrażania się i myślenia dzieci i młodzieży aniżeli szkoły i rodzice. W coraz większym stopniu media przejmują funkcję wychowawczą szkoły, a Internet – funkcję przekazywania wiedzy przez szkoły.

Rzeczywisty stan środowiska edukacyjnego odbiega od postulowanego w koncepcji zrównoważonego rozwoju edukacji zawartej w Agendzie 2030, m.in. dlatego, że nie uwzględnia ona specyfiki edukosfery w poszczególnych krajach, wynikającej z uwarunkowań społecznych, historycznych, kulturowych i wyznaniowych. A przecież edukosfera jest najsilniej związana z gospodarką, polityką i ideologią. Jeśli tam pojawią się jakieś perturbacje lub patologie, to niemal natychmiast odzwierciedlają się one w edukosferze.

W świecie coraz bardziej niebezpiecznym, bo zagrożonym przede wszystkim przez – realne i potencjalne – szkodliwe dla ludzkości zjawiska przyrodnicze oraz konflikty zbrojne z użyciem najnowszej generacji broni masowego rażenia, jak na przykład broń jądrowa, bakteriologiczna (patogeny, wągliki, komary bojowe itp.), chemiczna (substancje zakłócające świadomość, sztuczne alergeny) i psychologiczna (psychoza strachu i bezbronności), problemy edukacyjne są mało ważne i schodzą na coraz dalszy plan. Nakłady finansowe na edukację i naukę są dwukrotnie mniejsze od nakładów na zbrojenia. Na dodatek część tych nakładów idzie na finansowanie badań dla celów militarnych. O ile na cele militarne przeznaczają się ok. 13 % wydatków budżetowych wynoszących 693 mld zł, tj. 86 mld zł, to na edukację i naukę 6% wydatków, tj. 41 mld zł.¹² W zasadzie nakłady na zbrojenia nie zwracają się; są to pieniądze wyrzucane w błoto. Dzięki nim bogacą się oligarchowie – właściciele koncernów zbrojeniowych producenci sprzętu wojennego i handlarze bronią. Natomiast z szacunków Banku Światowego wynika, że wzrost wydatków na edukację o 1 p. proc. PKB zwiększa wzrost PKB o 0,9 p. procentowego.

Nigdy nie było tak wielkiej przepaści między edukosferą postulowaną przez rozwój zrównoważony a faktyczną nade wszystko z powodu coraz liczniejszych i ostrzejszych konfliktów zbrojnych, kryzysów ekonomicznych i ekologicznych oraz globalnych sprzeczności społecznych, które niszczą równowagę i mechanizmy homeostatyczne podtrzymujące ją.

Bibliografia

1. Ministerstwo Rozwoju i Technologii, *Realizacja celów zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport 2023*.
2. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf.
3. Schabikowska A., *Cele Zrównoważonego Rozwoju – 17 celów z Agendy ONZ.*, <https://www.exorigo-upos.pl/blog/cele-zrownowazonego-rozwoju/> 3 maja 2020.
4. Sztumski W., *Enwironmentalizm i cywilizacja życia*, Res-Type, Katowice 1997.
5. Sztumski W., *Pustoszenie edukosfery*, „Sprawy Nauki” 2015, nr 2.
6. Sztumski W., *Różne oblicza ekofilozofii*, „Sprawy Nauki” 2020, nr 10.
7. Sztumski W., *Kompetencje i roszczenia*, „Sprawy Nauki” 2022, nr 12.

---

¹² Faktyczne wydatki na obronę są wyższe o 40 mld zł pochodzących z Funduszu Wsparcia Sił Zbrojnych i wynoszą 140 mld zł., <https://www.prawo.pl/samorzad/budzet-na-2023-rok,519515.html;02.088.2023>.

8. *What is Education for Sustainable Development?*, <https://www.plymouth.ac.uk/sustainability>; 2014.

Dane kontaktowe

Wiesław Sztumski, wieslaw2008@gmail.com